

УДК 811.111

Лебедєва І.О., Миколаївський державний аграрний університет

Лебедєва Ірина Олександрівна – викладач кафедри іноземних мов Миколаївського державного аграрного університету. Коло наукових інтересів – культурологічні питання викладання англійської мови.

Відбір топонімічних одиниць за їх лексико-семантичними особливостями для використання на заняттях з англійської мови

Стаття розкриває комплекс актуальних лінгводидактичних проблем, пов’язаних з відбором топонімічних одиниць за їх лексико-семантичним значенням на заняттях з іноземної мови. Автор досліджує сучасний стан топоніміки в лінгводидактиці, її практичну цінність, а також визначає активність вживання певної групи топонімів в ситуаціях мовного спілкування. У статті наведені приклади топонімічних одиниць, відібраних автором за ексталингвістичним принципом, які є актуальними для сучасної мови пересічного представника населення США.

The article describes the complex of the actual problems connected with the selection of toponyms according to their lexical-semantical peculiarities for using them at the English lessons. The author investigates the modern state of the toponymy in linguistics, its practical importance, defines the activity of using of the definite toponyms in the language communicative situations. In the article there are a lot of interesting examples of the toponyms selected by the author according to the extralinguistic principle, which are very actual for the modern language of the USA population.

Назви оточують нас всюди, де б ми не були. Без перебільшення можна сказати, що ми живемо у світі географічних назв. Вчені вже давно звернули увагу на їх довге існування, багато з них існують тисячоліттями. Вимирають народи, зникають мови, а назви продовжують жити, хоч і не залишаються незмінними: протягом часу змінюються звучання, написання, а іноді і змістове значення. Таким чином, нові покоління користуються назвами, не знаючи ні мови, на якій вони були колись дані, ні їх значення. Допитливий людський розум не міг

змиритися з таким становищем, і люди з давніх часів прагнули зрозуміти оточуючі їх назви та імена.

В останні десятиріччя в лінгводидактиці почали виділяти особливий напрям, який дав велике значення вивченню мови в тісному взаємозв’язку з культурою народу, – лінгвокраїнознавство. Ця наука забезпечує рішення цілого ряду проблем, особливо головної філологічної проблеми – адекватного розуміння тексту. Саме тому лінгвокраїнознавство виступає лінгвістичною та дидактичною

основою для перекладу з англійської мови на рідну.

У даному випадку ми спираємось на дослідження Є.М. Верещагіна, В.Г. Костомарова, Г.Д. Томахіна. Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволив встановити, що вітчизняні науковці розкривають та обґрунтують топоніми, тобто географічні назви як предмет вивчення науки топоніміки, а також невід'ємну частину фонових знань носіїв будь-якої мови чи культури; в них, як у дзеркалі, відображається історія народу, історія заселення та освоєння території, тому саме ця частина лексики з давніх часів привертає увагу не лише філологів, а й істориків, етнографів, педагогів та інших вчених.

Є.М. Поспілов називає топонімікою “науку про географічні назви, топоніми, про їх походження, розвиток і сучасний стан, про їх змістове значення, лексичний склад, граматичний та фонетичний образ, про їх переклад з однієї мови на іншу” [7, с. 3]. В.А. Ніконов визначає, що “топоніміка – це особливий розділ мовознавства, перетинаючий історію мови, діалектологію, етимологію, лексикологію та інші розділи лінгвістики, тісно пов’язаний з історією, географією та етнографією” [5, с. 164]. В енциклопедичному словнику “Britannica” під топонімікою мається на увазі “вивчення географічних назв, яке базується на етимологічній, історичній та географічній інформації, та пов’язане з лінгвістикою” [12, т. 12, с. 849].

Правильний, об’ективний підхід до походження та змістового значення географічних назв у процесі вивчення будь-якої іноземної мови впливає на перегляд цілей навчання англійської мови. Останнє складає зміст обраної нами у даній статті **проблеми**, що може бути подана як відбір для використання в навчальному процесі лексичних одиниць, що визначають географічні назви. Означена **проблема** націлена на удосконалення змісту професійної освіти майбутніх вчителів англійської мови.

Це дослідження присвячене американській топоніміці, яка поєднує в собі надзвичайну різноманітність культур, націй та мов. Серед американських географічних назв можна виділити велику групу топонімів-реалій, які пов’язані з історичними подіями в житті народу – носія мови та культури і виконують у мові, крім своєї головної функції – назви

географічного об’єкта, – ряд додаткових функцій. Прикладами таких реалій можуть бути Plymouth Rock – Плімутська скеля (місце висадки переселенців-пуритан в Північній Америці в 1620 р.); Appomattox – Аппоматтокс, селище в штаті Віргінія, де в 1865 р. відбулася капітуляція армії південних військ під командуванням генерала Лі (главно-командуючий північних військ – генерал Грант), ця подія вважається завершенням громадянської війни в США (1861-1865 рр.); Sutter’s Mill – лісопилка Саттера (в Каліфорнії на річці Сакраменто, де в 1848 р. було знайдено золото, що почало “золоту лихоманку”).

У процесі викладання певного топонімічного матеріалу треба усвідомлювати, що об’єктом топоніміки не можуть бути всі топоніми країни, тому **метою** цього дослідження є визначення загальних принципів відбору топонімічних одиниць на заняттях з англійської мови. Тільки у США нараховується більше 3 млн. функціонуючих географічних назв. Згідно з підрахунками, зробленими С.В. Перкасом, власні назви складають понад 4% з 500 найбільш вживаних слів сучасної англійської мови, в тому числі на топоніми припадає 1,4% [6, с. 71]. До того ж розмір географічного об’єкта далеко не завжди є критерієм відбору позначаючого його топоніма для потреби лінгвокраїнознавства.

У ході дослідження ми враховували думку Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова про обмеження ономастичного матеріалу на заняттях з англійської мови, враховуючи наступні принципи:

- а) винятковість позначувальних реалій, ступінь загальнополітичного та економічного значення даної місцевості й пов’язану з цим більшу або меншу відомість цієї назви;
- б) активність його використання в ситуаціях мовного спілкування;
- в) ступінь засвоєння країнознавчих та лінгвістичних знань;
- г) етап навчання та профіль спеціалізації.

Відповідно до мети визначено головні завдання дослідження:

- обґрунтівувати та довести доцільність відбору топонімів для використання на заняттях за екстралінгвістичним принципом;
- проаналізувати деякі групи топонімів (назви рельєфу, гідроніми) за принципом винятковості за ступенем значення,

активності його використання в ситуаціях мовного спілкування.

У зв'язку із зазначеними принципами лінгвокраїнознавства важливим для топоніміки є наступні групи топонімів США, які відібрані за екстравінгвістичним принципом, – назви контурів берегових ліній, рельєфу; географічні терміни; гідроніми та їх походінні.

Наведемо приклади реалій: **назв контурів берегових ліній, рельєфу місцевості.**

Звичайно американські джерела, орієнтовані на роботу з громадсько-політичними матеріалами, з фізичної географії США дають лише такі великі об'єкти, як The Atlantic coastal plain (The Atlantic seaboard), The Appalachian highlands, The Great Plains, The Rocky Mountains belt (the Rockies), Sierra Nevada (Sierra), The Cascade Range The Pacific (the Pacific Coast) [11, с. 170]. Безперечно, актуальним прикладом топонімів цієї групи у свідомості американців є The Rockies – Скелясті гори, інша назва: the Great Dividing Range (The Great /Grand/ Continental Divide). To cross (to go over) The Great Divide отримало в сучасному американському використанні значення “перейти в світ інший, померти”.

Зовсім непотрібно включати до лінгвокраїнознавчих посібників такі, як здається на перший погляд, важливі назви: Cordillera – Кордильєри (гірська система Північної та Центральної Америки). Цей топонім не сприймається американцями як позначення гірської системи їх країни, вони використовують лише топонім the Rockies (The Rocky Mountains). Разом з цим в число обов'язкових топонімів з позиції лінгвокраїнознавства безперечно повинен увійти такий, як The Allegheny Mountains – Аллегани (гори), які відіграли велику роль в історичному розвитку США й колонізації земель на заході від Атлантичного узбережжя. Ці невисокі гори входять в горну систему Аппалачів; в колоніальний період вони були офіційним західним кордоном північноамериканських колоній, спроби колоністів перейти цю межу зупинялися англійським урядом. Це було зумовлено намаганням англійців зашкодити подальшому поширенню селищ на заході для того, щоб легше було збирати податки, контролювати торгівлю й виробництво колоній на порівняно вузькій смузі Атлантичного узбережжя.

Соціально-історичне значення цього об'єкта

знайшло своє відображення в широкому вживанні як самого топоніма Allegheny, так і його відтопонімічних утворень, як, наприклад: trans-Allegheny, trans-Alleghenies.

Назва, що містить у собі префікс *trans-*, показує напрям міграції населення, географічні шляхи колонізації нових земель, в цьому випадку – зі Сходу на Захід. Соціально-історична роль префікса *trans-* аналогічна російському за- в топонімах Заволжя.

Безперечно актуальний для сучасної мовної свідомості й родовий топонім Appalachian Mountains – Аппалачі (гори). По-перше, ці гори були в свій час значною перешкодою на дорозі колонізації західних земель. В XVIII ст. Заходом вважалися землі між лінією водоспадів і Аппалачами. Пізніше, Новим Заходом, на відміну від Старого Заходу, називали Заапалачські землі [4, с. 8].

Безперечно актуальність топоніма в свідомості американців полягає не тільки в ролі позначуваного ним географічного об'єкта в історичному розвитку країни, але й в його ролі в ідомого району кам'яновугільної промисловості, району бідності (район Appalachia офіційно був проголошений Джоном Кеннеді “disaster area” – “районом стихійного лиха”), в той самий час східні остроги Аппалачських гір – The White Mountains, The Green Mountains, The Blue Ridge, The Blue Mountains, The Black Mountains, The Great Smoky Mountains – є місцем відпочинку і туризму для американців зі східних районів країни. Широку відомість отримав туристичний маршрут “Appalachian trail” довжиною понад 2500 км.

Важливими для лінгвокраїнознавства є і такі гори, як:

Berkshire Mountains – курортна зона в штатах Нової Англії, місце проведення щорічних Berkshire Music Festivals;

Mount Rushmore – визначна пам'ятка штату Південна Дакота (тут в скелях вибиті бюсти найвидатніших президентів США);

Pike's Peak – один з багатьох штатів – перепон на дорозі всіх, хто хотів підкорити Скелясті гори.

В той самий час у лінгвокраїнознавчі словники не входять назви багатьох гір, які б висоти вони не були, через те, що не актуальні у свідомості американців.

Інша група топонімічних одиниць –

гідроніми та їх похідні. До числа головних рік США відносяться: Mississippi – Міссісіпі, Missouri – Міссурі, Rio Grande – Ріо-Гранде, Arkansas – Арканзас, Colorado – Колорадо, Ohio-Allegheny – Огайо-Аллегейни, Red – Ред-Рівер, Columbia – Колумбія, Yukon – Юкон [13, с. 170]. Найбільша ріка Mississippi отримала прізвисько The Father Of Waters – “батько вод”, пестливо-сентиментальне “Ol’ Man River” (цей образ часто виступає в негритянських фольклорних блюзах).

Разом з такими значними гідронімами, як The Atlantic Ocean, The Pacific Ocean, для лінгвокрайнознавства США велике значення мають гідроніми й похідні відтопонімічні утворення, як:

The Gulf – Мексиканська затока;
 The Gulf Coast – узбережжя Мексиканської затоки;
 The Gulf States – штати США на узбережжі Мексиканської затоки;
 The Gulf State – неофіційна назва штату Флорида;
 The Gulf (Oil) – назва нафтової компанії та ін.;
 The Tennessee (The Tennessee Valley Authority, The TVA) – управління по використанню ресурсів долини р. Теннессі;
 The Arkansas (The Arkansas River Project) – проект по використанню р. Арканзас;
 The Colorado (The Colorado River Compact) – погодження про гідроенергетичний комплекс на р. Колорадо;
 The Great Lakes (The Great Lakes industrial belt) – промисловий район Великих Озер.

Гідроніми, як і назви інших об'єктів, можуть отримати загальнонаціональну відомість не стільки за сучасним економічним значенням рік, озер, заток, скільки за їх значенням в історії країни. Наприклад, навряд чи до числа самих великих зараховуються такі ріки, як Shenandoah чи St. Jacinto, але вони доволі добре відомі у США: перша відіграла велику роль у житті колоніальної Віргінії (з нею і зараз пов'язані певні асоціації, наприклад, Shenandoah Valley Music Festival), а на берегах іншої відбулася “битва при Сан-Хасінто” (The Battle of St. Jasinto, 1836), де військо техасців на чолі з Семом Х'юстоном перемогло мексиканців.

Визначна пам'ятка Нового Орлеану – велике озеро Pontchartrain, а міст через нього – The Lake Pontchartrain Causeway – самий довгий у США; але ця назва невідома за межами США.

Гідроніми можуть отримувати загальну відомість як позначення місця відпочинку, курортів і заповідників. Наприклад, мешканці Атлантичного узбережжя США добре знають заповідник на півночі штату Мен на річці Аллагаш – The Allagash River Waterway. Озеро Тахо (Tahoe) отримало загальну відомість як курортна зона й найулюбленіше місце художників, а невелика річка в межах міста Вашингтона – Rock Creek – Рок-Крік – дуже відома мешканцям столиці й входить у склад назви їх улюбленого місця відпочинку – Rock Creek Park.

Далеко за межами США стали відомі такі гідроніми, як The Gudson – ріка Гудсон, The East River – Іст-Рівер – протока, відокремлююча Манхеттен від острова Лонг-Айленд, The Potomac – ріка Потомак та інші назви гідрооб'єктів, які входять до межі найбільших міст.

Іноді назви рік, озер, які чимало поступають величиною іншим гідрооб'єктам, отримують широку відомість як частина топоніміки найвеличезніших культурно-історичних центрів.

Гідроніми можуть входити до складу фразеологічних одиниць, що надає таким одиницям національний колорит. Вислів “All Quiet on The Potomac” – “На Потомакі все спокійно”, який розуміють всі, хто володіє англійською мовою, відносять до американізмів. В американському варіанті англійської мови є вислів Potomac fever – “потомацька (вашингтонська) лихоманка” – намагання бути в центрі уваги преси після призначення на будь-яку посаду в Вашингтоні.

Niagara – Ніагара має в сучасному американському використанні наступні значення:

- 1) ріка Ніагара та Ніагарський водоспад;
- 2) потік, водоспад; злива: Niagara of letters – злива листів, Niagara of tears – злива сліз;
- 3) гуркіт, рев.

Крім цього, цей гідронім став основою утворення словосполучення Niagara movement – прогресивний рух та за справжнє звільнення негрів, пов'язане з діяльністю У. Дюбуа (W. Dubois) та клубів, які були названі на його честь (Dubois Clubs).

Географічний термін, за визначенням М.Л. Вайсбурда, – це слово, “яке позначає повну географічну реалію”, під місцевим географічним терміном – слово місцевої

діалектної лексики, яке позначає різновид географічної реалії [2, с. 99].

“Реалії” групи географічних стоять біжче з термінами; тому й чітке їх відокремлення неможливе” [3, с. 126]. Наприклад, степ, з одного боку, – тип рослинності, властивий помірним поясам обох півкуль, і в цьому значенні це слово є терміном, а з іншого боку, це характерний руський ландшафт, що дозволяє віднести це слово до безумовних реалій разом з пуштою (степ в Угорщині), пампою (степ Південної Америки). Географічні терміни часто входять до складу топонімів або виступають в функції топоніма (топонімізуються).

Серед важливих країнознавчих топонімів-американізмів знаходимо:

The Grand Canyon – Гранд-Каньон / Великий Каньон (американізм сапуон – глибока ущелина, глибока вузька долина з відвісними скелями);

Grand Prairie – Велика прерія; the Prairie State – неофіційна назва штату Іллінойс;

The Prairie Region – район в штаті Алабама (американізм prairie має свою основу від франц. prairie – прерія, степ).

В загалі в ойкономії (назви селищ) США використовується значно більша кількість географічних термінів, ніж в Англії [1, с. 38]. Особливе розповсюдження отримують терміни ландшафту, наприклад:

mount – узгір’я (цей термін, відповідно з французькою моделью, стоїть в препозиції – Mount Storm, Mount Lookout);

gulch – вузька глибока ущелина, глибокий яр, балка, також використовується в значенні “каньон”: Jones Gulch;

clove – скеля, ущелина (від голл. kloof – ущелина, провалина, прірва): Clove Valley North Clove;

notch – глибока ущелина в горах: Parker Notch, Sunset Notch;

gully – глибока улоговина, балка, вузька ущелина, вузький прохід: Natkins Gully;

coulee (орфографічні варіанти – coulie, couley) – глибока впадина, утворена зливами або талим снігом, яка пересихає влітку; глибокий яр, також рукав у дельті річки, протікаючий через болотисту місцевість. Використовується у складі назв на колишніх французьких територіях й на Заході – Coulee Malagaie (фр. coulee від couler – текти) [1, с. 145-144];

knob – невелика височина, пагорок круглої форми: High Knob. (В XIX ст. цей елемент був

замінений більш пізнішою формою – nob).

До географічних термінів належать загальнонародні слова з географічним забарвленням (щодо лінгвокраїнознавчих американізмів – це назви явищ природи, особливостей рельєфу, природних умов). Ці слова увійшли в англійську мову для позначення специфічно американських реалій, добре відомі членам даного етнічного колективу й виходять за межі територіальних і соціальних діалектів. Вони служать основою для утворення топонімів. Наприклад:

Blizzard – сильний поривчастий вітер зі снігом, в’юга: The Blizzard State – неофіційна назва штату Південна Дакота; Blizzards – прізвисько мешканців штату.

Chinook – вологий вітер на Тихоокеанському узбережжі США: The Chinook State – неофіційна назва штату Вашингтон; Chinooks – прізвисько мешканців штату.

В той самий час ми залишаємо метою дослідження таку географічно забарвлена лексику як, наприклад, ісп. potrera – posture-land – пасовище. Незважаючи на його широке використання як топонімічного утворення на Південному Заході США [10, с. 907], ми не відносимо це слово в лінгвокраїнознавчі словники, тому що жодне з цих топонімічних утворень не виходить за межі Південного Заходу США й жодне з них не отримало широку відомість, щоб бути безумовно актуальним для свідомості пересічного американця.

Значно більшу відомість за межами Південного Заходу отримала назва височини Llano Estacado. Загальна назва Llano на Південному Заході використовується у значенні “пустельна рівнина”, в цьому значенні вона увійшла й до складу власної назви, але цей об’єкт не має жодної культурно-історичної асоціації, та, певно, може бути лише згаданий у статті про американський Південний Захід.

До об’єктів політичної географії належать держави, провінції, області, райони, населені пункти, вулиці. В лінгвокраїнознавстві США такими термінами є: state – штат, county – графство, town – таун (одиниця адміністративного поділу штатів Нової Англії), township – тауншип.

До числа термінів економічної географії увійдуть такі, як belt – пояс, зона (cotton belt, corn belt, black belt, sun belt, snow belt), mega state – велетенський штат та інші. Необхідність

внесення цих термінів до топонімічних словників пояснюється тим, що вони входять до складу топонімічних назв, і пояснення цих понять в окремій словниковій статті знімає необхідність кожен раз знову зупинятися на них при поясненні географічних назв, до складу яких вони входять.

На основі вивчення останніх досліджень з лінгводидактики та спираючись на наведені приклади топонімічних одиниць, можна зробити такі *висновки*:

- об'єктом лінгвокраїнознавства є лише ті топоніми, які, безумовно, відомі пересічному представникам населення певної країни;
- в процесі відбору лексичних одиниць для

визначити ступінь і характер відображення об'єктивної дійсності у власних географічних назвах і ставить своїм завданням знаходження в топонімах як можна більше інформації про об'єктивну дійсність. Частіше мова йде про визначення національного складу стародавнього населення, території, про питання етногенезу, установлення міграцій, про заняття та світогляд давнього населення.

Отже, комплекс проблем, пов'язаний з відбором топонімів на заняттях з іноземної мови, є дуже актуальним. Його вирішення полягає в розробці дидактичних матеріалів та методики їх впровадження, в тому числі і на основі нових технологій, створенні міждисциплінарних наукових центрів, які б поєднували фахівців різних напрямів – філологів, педагогів, психологів.

використання на заняттях потрібно враховувати ступінь загальнополітичного та економічного значення даної місцевості й пов'язану з цим більшу або меншу відомість географічної назви, активність вживання топоніма в ситуаціях мовного спілкування.

Подальша *перспектива* теоретичного обґрунтування та ефективності практичного впровадження лінгвокраїнознавчих фонових знань у навчальний процес повинна бути спрямована на те, щоб встановити зв'язок:

- 1) між топонімічними назвами та об'єктивною дійсністю;
- 2) між топонімічними назвами та іншими словами мови.

Перший з цих двох видів роботи має ціль

Література

1. Беленькая В.Д. Очерки англоязычной топонимики. – М.: Высшая школа, 1977. – 124 с.
2. Вайсбурд М.Л. Реалии как элемент страноведения // Русский язык за рубежом. – 1972. – № 3. – С. 98-160.
3. В е р е щ а г и н Е. М., К о с т о м а р о в В. Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Русский язык, 1980. – 180 с.
4. Горбачевич К.В., Хабло Е.Н. Почему так называны? – Л.: Наука, 1981. – 51 с.
5. Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. – М.: Просвещение, 1966. – 123 с.
6. Перкас С.В. Топонимы-американизмы и их стилистическое использование // Иностранные языки в школе. – 1979. – № 2. – С. 71-75.
7. Поспелов Е.М. Топонимика и картография. – М.: Мысль, 1971. – 176 с.
8. Поспелов Е.М. Туристу о географических названиях. – М.: Профиздат, 1988. – 354 с.
9. Томахин Г.Д. Реалии в языке и культуре // Иностранные языки в школе. – 1977. – № 3. – С. 14-15.
10. American Heritage Dictionary. – Boston: Veb., 1982. – 1282 p.
11. Cyclopedia of Names. – Chicago, 1965. – 822 p.
12. New Encyclopedia Britannica. – Chicago: Encyclopedia Britannica, Inc., 1994. – V. 1-12.
13. Webster's New 20-th Century Dictionary. – New York: New American Library, 1973. – 892 p.